

Sää'mnuõri õõlmásceälkkmöš äimm-muttsest

Tät lij õõlmásceälkkmöš tá'vvjännmallša sää'mnuõri konferee'nsest, koon õ'ne 23. pã'rgõmannu 2021. Õõlmásceälkkmöšš liä valmštam Sää'mtee õõ nuõrisuávtõõzz Lää'ddest, Ruõccást da Taarrast. Õõlmásceälkkmöšš tuejee konferee'nsest da tõt liä valmštõõllám nuõrisuávtõõzz. Tät õõlmásceälkkmöš táimmai táimmam-maallân sää'mnuõrid pái'l valdiaraaji äimm-muuttás vuástta.

Tobdstep äimmõskriis da mij fe'rttjep ä'lõõged tääimaid. Mij algmeer vuei'nne äimm-muttâz seu'rrjõõzid vuõssmõssân da kõrrsõbin. Kíččlõddâp ju'n vaiktõõzid kíõlsteen, jie'llemvue'jjsteen da ä'rbvuõđlain vuu'deen. Algmeer kíččlá'dde äimm-muttâz kõrrsõbin oudmiárkan, gu äimmõs pakkân kwei't vuára já'ttlubun aarktlain vuu'din. Sää'mnuõr liä pe'cclõõžžâst äimm-muttâz vaiktõõzzin jeärbõžžen sä'mmlai ä'rbvuõđlaid jie'llemvue'jjid da kulttuure.

Mij sä'mmla leäp õhtt meer neellj valdia se'st. Mee'st lij jii'jjen historâm da jie'llemvue'kkem da mee'st lij še jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõtt. Mee'st lij vuõiggâdvuõtt mij jie'llemvue'jjid da äärvid vuáđđeei tääl'lõžže, sosiaalõžže, da kulttuurlõžže õõudâsviikkmöžže. Pââ'jdâ'ttep, što õhtsažtuâjj sää'mnuõri kõõskâst älgg staañad õhttsain noorõõttmõõžžin da teivvmõõžžin. Pââ'jdâ'ttep še, što õhtsažtuâj sä'mmlai kõõskâst pái'l valdiaraaji da jee'res algmeeraivui'm älgg priorisâ'stted.

” Gu mõõnte'ččim sää'mkiõl, tõt viiggči mie'lides šuur vue'zz jie'llmest. Måttmi na'zvaanivui'm tõt lij tá'lkk kíõll, koin vuei'ttep kommunikâ'stted.”

Ä'rbvuõđ teáđ mie'ldd puk liä õhttvuõđâst juõ'kk árra. Mij õhtsaž vä'žžel ä'lõõge vuei'nne ceälaivuõttân jiä-ka jeärben. Pââ'jdâ'ttep, što takai vuäinalm vue'stlânji, mij vä'žžel jiä leäkku pái kulttuurla, ba še sosiaal'la. Õõlgtep, što sä'mmlai vuõiggâdvuõđid Ruõšš beä'l Sää'mjâñnam pue'ree da sij vuõiggâdvuõđid jie'nnkiõlle, kulttuu're da sosiaal'lõžže táimm'mõšše staañee.

Ä'rbvuõđlõžže sä'mmlõžže jie'llemvuâkka kollai õhttvuõtt luõttu da tõn suejjummša. Mij sä'mmla leäp jâlštam luáđast ää'kkpõõ'jin ää'ljeen. Mij ä'rbvuõđjjid kollai, što luáđ ci'sttje da tõ'st vä'ldde pái tõn, mái'd taarbše. Ä'rbvuõđla vu'vddem liä vuõss-sââ'jest kíõl jeällåttmõõžžâst, ä'rbvuõtt-teáđ seiltummšest da jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõđ čõõđ viikkmöõžžâst. Pââ'jdâ'ttep, što ták mäádd ä'lõõge staañad ä'rbvuõđlaid jie'llemvue'jjid. Tõk vuei'tlvâ'stte mäáddai sue'jjummuž pá'rteemñallšen mäddâñnmõõžžâst da ä'ne mij kíõl da kulttuur jie'll'jõžžen.

”Jáá’dam mie’ceest urččmen. Jiõm vuaitči tuejjeed nu’tt,jõs ij le’čče puu’ttes äimm,le’čči kuáivváž le’be mõõk-ne jee’res”

Õhttõõzzám puársab vuázla kue’dde vääžnai ä’rbbvuõtt-teâđ da tõt älgg noorrád. Me’st lij vuõiggádvuõtt máttjed sij täaidaid da ä’rbbvue’jjid. See’st lij še raavás õhttvuõtt määddaid, kook ä’lõgše seillted puõ’tti puõlvvõõggid. Valdai lij vääžnai teäggted vuei’tlvažvuõđid ä’rbbvuõtt-teâđ ruõkkmõ’šše de tõn vää’ltummšest puõ’tti puõlvvõõggid..

Õõlgtep, što ä’rbbvuõtt -teâđ kä’gše tää’ssärvsânji teâđ käivvan, gu tu’tkkeep da mainstep äimm-muttsest, vuu’di äânmmõõžžâst da ä’rbbvuâđlain jie’llemvue’jjin.

” Leäm máttjam jiânnai ää’nnevvue’jji täaidaid puärrsin da maaddârpuärrsin de tuäjjoõđee’l õhttõõzz vuázlaivui’m da ä’rbbvuõđlai jie’llemvuõ’jjivui’m.

Algmeer sue’jje 80 prosee’nt maai’lm biodiversitee’ttin. Tobdstep, što määddeen puõttlqast miõll3iddõs čõõjõõttmen meädda fossiillast puä’lddemaunnsin, gu piõggviõgg da čää’ccviõgg puu’tteei vuei’ne jânmen šiõttlõ’žžen energiapuut’tõ’sse. Tãn rä’jje algmeerai da ärbvuõđlai vuu’di häittvaikkõõzzin, de hue’need veâl jeänab määngnallašvuõđ.

Kuälmad maai’lm mäddvuâla iilâst lij tâ’vvjânmi jie’gõgin da lâu’ηηmääddain de puä’res mie’ccin. Sää’mjânnam vuä’m mie’cc liâ vääžnai illnjiõlõõgg. Lâpp da vuä’m mie’cc liâ samai vääžnai še puõccid. Õõlgtep tai mie’cci viirtummši loopptummuž, da što tõid suejjee sä’mmlai jáá’dtee’jin.

Leäp še pe’cclõõžžâst Sää’mjânnam tuõddârluâđ vue’jjin da tõn šlaajin, gu kuä’ceevmuõrr-raajj pâjjan äimm-muttâz mie’tt hue’neen tuõddâr määngnallašvuõđ

Gu kulttuur jeäll luâđast da pirrõõzzâst, mij õõlgtep, što kuáivâs- da energiaõhttõõzz maaccte luâđ alggveärlažnalla. Mij õõlgtep kõrrsab laa’jjid tai õhttõõzzi tääimaid de tuõđlaž jiõččmie’rreemvuõiggádvuõđid mi’jjid. Jeä’p seänn, što ták põõrgâs pâi mainste mi’jjid plaanee’stes, ba õõlgtep tää’ssärvsaid sagstõõllmõõžžid da vuõiggádvuõđ ke’ldded projee’kt.

Tãn šiätt liâ jáá’ttmen årrai da siõmmna ääigas kõõsktõttum kolonialisttla ha’ηkõõzz mâ’t-a Nussir kuáivâsõhttõs, kää’tt kaa’stai njie’ššeezvui’m Riehpovuotna, piõggmaalplaanid Trøndelagast da Rástegaisast Taarrâst, jõnn kuáivasva’rrjummuž Enontekiâst, Ä’vvest da Vuõccust de valdiavüä’mstee’j Svea Skogen meä’ccviirtummuž ouddmiârkkân Luokta-Mávasin da Muonio sää’msii’din Ruõccâst. Mij õõlgtep, što täid ha’ηkõõzzid looppte samai sõrgg.

”Lij tuõ’đi hue’nn ä’šš, jõs kuáivvaz puä’tte mie’ccid. Tâ’l puä’33hâiddmõš da ceâlai sä’mmlaž jie’llemvue’kk læppai.”

“ Teâđast tõ’st i’lla seämma, gu ju’rddep pukid kaa’stid da mä’htt čaa’33id pe’llste.”

Mij sää’mnuõr tobdstep mõõnniäiggsaid IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) rapoortid, jeärbõššân jeärbužrapoort, kook peäggte 1,5°C pakknummšest da SROCC rapoort

miárin da jioŋŋođggin, de 2021 IPCC WG1 AR6 raportt , koon čöđđte pá'rggmannust 2021. Puáđđođz čuá'jte ouddál vuei'nkâni muttsid tá'vvjânnmallšin alggmeer vuu'din. Žee'vetšlaajid má't-a puöccid, ráäud da jee'res luösskue'lid,njaal de tá'vvjânnmallša šââdd kook liâ samai vääžnai mij pi'rğğummša de kulttuur seillumša, jáu'dde raaimođz teáđđođz vuálla da tók vuei'tte puuttâd sooggte'mesvuö'tte puö'tti lááji ee'jji äi'ğğen,jös ân'njöz ouu'dummuš juátkkai. Tai tiöđlai arvvođzi máai'nest mij öölgtep kírrsaid da vuöiggádvuö'ttmeáldlaid tááimaid tá'vvjânnmallšid alggmeeraid da jeärbö'žžen sä'mmlai dommvuu'did, káá'tt táimmai dooman miárkkteei'jid kulttuurid, žee'vtid- da šâddšlaajid de ekosystee'mid , Mööntummuž täai'ben liâ äâ'jjes möönnâm. Mij taarbšep kíorršanji alggmeeraid vuöiggádvuö'di tobdstummuž, säá'mmteáđ sii'skummuž pirröstu'mmstöđggin da -vuei'nmin, de staanvuu'di raajmöđžž mäddvuu'di seeiltummšen da alggmeeraid jáá'dtem oodummšid da jálltummšid vuu'din, kook liâ pe'llstum.

Öölgtep kírrsaid tááimaid äimmöskriis tuásttmöššân da tõi vaiggádvuö'di rá'tkkmö'žžen, kook liâ peäggum IPCC rapoortâst. Leäp mainstam äimm-muttâz seu'rjjođzin da öhttöözâm teivvam vaikktođzin ju'n ee'kkpö'jid. Jeä'p vuei't uu'ceed vaikktođzid, ba mij ölggâp altteed šiöttlöövmoš tááimaid kulttuur, kíöi da jie'llemvue'jji staanmöššân. IPCC raportt maainast ra'httjid ä'sšteáđaid äimmkriisâst da mij öölgtep, što valdia vä'ldde rapoort tuöđâst da ku'vddle tiötti. Tiötti lij mij peä'lnn.

Mij öölgtep, što mi'jjid vä'ldde tää'ssveerdlö'žžen mie'ldd sagstööllmööžžid äimm-muttsest nu'tt meersast gu meeraiköskksaž taa'zzin, ä'sštobddjen da teáđ tobdjen. Mij taarbšep paai'keen sagstööllmööžžin da tuájjä'rttlin. Mij öölgtep konkreettlaid tááimaid da jii'jjen mekaniismid laa'jjid, što vuä'žžap taarbšem staan äimm-muttsa šiöttlöövmoöžžâst.

Mij öölgtep, što valdia čöönâ'tte llneutraalö'žže da IPCC meä'rtööllmid peästtuu'ccummša. Valdia tááim jáa vuä'žž hue'need säá'mnuöri jie'llemvue'jjid da kulttuur. Leäp mööntam määddeen jee'res mäddânnmö'šše da infrastruktuu're da áá'n mäddeem öölgte ruánnu kolonialism önnu. Mij jeä'p vää'ld va'sttööz äimm-muttsest jeä'p -ka uu'd kulttuurâm da määddeen täid tááimaid, gu mij jeä'p leäkku va'sttöözâst tö'st, möözz täid tááimaid taarbše.

Mee'st lij vuöiggádvuö'tt äâ'hned määddeen da čää'žžen ä'rbbvuöđlažnaa'lin. Mij páâ'jdep, što ä'rbbvuöđla sä'mmlai jie'llemvue'jj liâ pie'kk mij kulttuurâm. Lij vääžnai, što mee'st lij vuöiggádvuö'tt täid määddaid da čaa'žžid, gu šurr vue'ss mij kulttuu'rest da identitee'ttest kollai töözz. Mij vuä'mstummuš määddaid da čaa'žžid älgg staanâd. Me'st lij tätt sue'jjeed määddaid da čaa'žžid keäšt'tee'jin äânnmööžžin.

Mij tobdstep ä'rbbvuöđlanji jie'llemvue'jjen puä'žžhâiddmööžž, kue'llšeellmööžž, meäccjummuž da noormööžž da kíött-tuâj de tõi ân'njöz äiggsaid harjitemáá'blkid. Täk liâ raavás identitee'tt vue'ss da tók seeilte ä'rbbvuö'tt-teáđ. Ä'rbbvuöđlai jie'llemvue'jji harjtee'jid älgg staanâd. Leä'p samai pe'cclöözžâst áá'n ju'n kuásttjee'jest äimm-muttâz vaikktođzin ä'rbbvuöđlaid jie'llemvue'jjid da cealai mij kulttuu're.

Leä'p pe'cclöözžâst puä'žžhâaid puö'ttiäai'jest. Puöcci palggmöš uu'ccad äimm-muttâz vaikktođzid. Puöccu pá'rre tuöddâr šââddaid, de töt uu'ccad vääššjööttmööžžid da pei'vvčuöv šeejšâstt álmma jeänab. Äimm-muttâz diött puöccin liâ jeänab jie'li. Panntäá'zzes šöŋŋ tuejjad

vaiggádvuõðid puä33háiddmõ'sše da láâssad parttšõõvvâm riiskid. Mottjeei šõõŋ mie'tt lij vä'žžlab ouddâl tie'tted muõtti da jiõŋ keärdõõzzid, da jiõŋkeärdõõzz hue'nee puõcci porrmõõžž ooccmõõžžâst da nealggee puõccid. Mij tuâivvap še , što sä'mmlai jie'llemvue'jjin ââ'nmem vuejjamneävvaidd rä'jje uu'ccab peästtjõ'žžen.

Äimmkiârd pakknemgraadd pâjje'mmen čaa'33i pakknummša da tõt vaikkat še kue'llšlaajid. Leä'p pe'cclõõžžâst, gu vee'res-šlaaj kaggâ'tte tâ'vvjânnam vuu'did. Tâin ouddmiârkkân liâ ištuum šmâ'ğgluõss da oðð teu'rršlaaj. Äimm-muttâz vaikkõõzz hue'nee tâ'vvjânnam luâð vuâðaid – muõrr-raaj se'rddje tâ'vvjubun da pâ'jjel 24 graadd pakknemgraadd čaa'33in akkee vuâjted kõlmm čää'33 kue'lid sooggte'mesvuõ'tte, mâ't-a räâudaid, kuvvžid, sâ'vvlid, da jee'res šlaajid. Vee'res-šlaaji lâssnummuš čuä'jat, što tõt lij vuei'tlavž, što tøk ko'rvvee päaiklaid šlaajid. Leä'p pe'cclõõžžâst tõi'st, što čä'ccõõzz kâ'šške , jääu'r ocne, teäbb leävne da mikroplastiikk käunnje še Sää'mjânnam čaa'33in. Mij tobdstep pannvuõiggâdmeâldlavžvuõð Tenojoogg suâppmõõžžâst, kââ'tt neeu'rat päaikla sää'mõhttõõzz algmeerai vuõiggâdvuõðid. Mij õõlgtep, što tän puâstadvuõð ko'rjje da häaitaid õhttõ'sse ko'rvvee. Oõlgtep še tääimaid, koin jeällâ'tte da jue'kķe ä'rbbvuõtt-teâð kue'llšeellmõõžžâst pirr Sää'mjânnam sagstõõlee'l valdiaraaji pâi'l.

” Vuäžžap siõgg kue'l põrttreeddin.”

Ķiõtt-tuâjj lij jie'llemvue'kķ, kââ'tt âânn mi'jjid õhttvuõðâst õhttõõzseen, kulttuurla da jie'llemnaa'leen. Ķiõtt-tuâjjaid rä'jje juõ'kķ'kõ'žže jii'jjesnallšem da tõt čuä'jat õhttõõzz vuâzzlaid ouddmiârkkân ko'st sij liâ puâttam. Tobdstep, što Ķiõtt-tuâjj lij Ķidd jee'res jie'llemvue'jjin, gu pie'kķ aunnsin puâ'tte puõccuin da kue'lin. Gu äimmõs mottai, še Ķiõtt-tuâjjai ââ'nmemnäâ'l da -äâi'j mottje. Tât miârkkad, što pie'kķ Ķiõtt-tuâjjain läppje. Mij õõlgtep tääimaid, ko'st nâ'rre teâð Ķiõtt-tuâjjain, što vuei'ttep staanâd ä'rbbvuõð da teâð se'rddje puõ'tti puõlvvõõggid.

Tobdstep, što leu'ddä'rbbvuõtt raavasm, gu ceerkav ij teänab viârat tõn. Oinn tääu'jab mättai sooggâs leeu'did da vuäžža še jeältummšes tõi'st. Mij taarbšep jeänab vuei'tlavžvuõðid jue'kķed ä'rbbvuõðid õhttõõzz noorõõttmõõžžin da še ämmatlânji.

Ķiõlâst lij miârkkteei rool oummu identitetta da õhttõ'sse. Juõ'kķ'kast sää'mpäárnast lij vuõiggâdvuõtt mättjed jie'nnkiõlâs. Tobdstep tõi nuõri da puârssi taarbid, kook liâ mõõntam Ķiõlâs, leša kook mo'rde puõlvvõõggi traumaid da mättje ââ'n jie'nnkiõlâs. Ķiõllvuõiggâdvuõð ko'lle vuõ'i'ğgest ärbvuõðlaid jie'llemvue'jjid da Ķiõtt-tuâjjaid, gu mõõntep õhttvuõð tõið, mõõntep še Ķiõllân. Mee'st liâ še säâ'n, koid jeä'p vuei't vuõ'i'ğgest jáârglâ'tted jee'res Ķiõlid. Leä'p pe'cclõõžžâst tõi'st ,mä'htt äimm-muuttâs vaikkat Ķiõlle. Tõnt gu muõttja le'be luõttu kolljeei säâ'n sätta läppjed mij säâ'nruâkkast. Säâ'mnuõrid âlgg staanâd da äjšmâ'tted mainsted jie'nnkiõlâs.

Sää'mnuõrin lij vuõiggâdvuõtt ââ'nned sää'mkiõl jee'resnallšem õhttvuõðin, mie'ldd looggeen ve'rğgnii'kķivui'm ä'sšõõttmen. Sää'mkiõl mätt'tummuš âlgg vuei'nned tää'ssve'rddlânji jee'res Ķiõllmätt'tõõzzivui'm, gu me'st lij algmeerlen vuõiggâdvuõtt mainsted,mättjed da ââ'nned jie'nnkiõllân. Mij õõlgtep lââ'ss resuursid sää'mmškooultõõzz da kääzzkõõzzi teäggtumšša.

”Äâ'nnep sää'mkiõl sosiaal'last mediast da še gu siõrrâp videosiõrid.”

Taarbšep tiörvâsvuõttuõlle jeänab ämmatnii'kkid, koin lij škooultõs kulttuurlânji sensitiivlaid miõlltiörvâsvuõttkääzkkõõzzid, de še jeänab sä'mmlõõ'žžid tiörvâsvuõttuõll ämmatnii'kkid, što säa'mnuõrid ij taarbâs čiolgted mâi'd sij to'bdde da jeä'le čõõđ. Säa'mnuõrin lij vuõiggâdvuõtt õlltää'ssõ'sse da kulttuurlânji da kiõl'lõ'žžen suâppjõ'žže veakka da kääzkkõõzzid, gu sij jeä'le čõõđ puõlvvõõggi traumaid da äimm-muttâz raajjâm tââ'šk. Miõlltiörvâsvuõttkääzkkõõzz da jee'res kääzkkõõzz â'lğge lee'd na'ddjõõzz da vuä'žžamnalla še Säa'mjânnam âalgpeä'Inn. Teâđ kääzkkõõzzin da vaiggâdvuõđin âlgg noorrâd vuâksânji. Taarbšep še mätt'tõõzz õhttõõzseen se'st seksuaal'laž da sooggbie'll uu'ccbõõzzi sä'mmlai vuõiggâdvuõđin da vä'žžlõõ'zzin. Sij liâ uu'ccbõõzzi uu'ccbõs.

Juõ'kk'kast säa'mnuõrâst lij vuõiggâdvuõtt ââ'nned säa'mkiõl sosiaal'last mediast da mee'st õõlgçi lee'd na'ddjõs jeäl nu'tt tuâjje'mmen. Oõlgtep tââimaid vâjjõs-saagg da čârstummuš vuâstta, mõõn sä'mmla jou'dde tobddâd. Oõlgtep jeänab mätt'tõõzz sä'mmlain vä'lddnaroo'de, gu tät lij vuõ'i'ğgest õhttvuõđâst vâjjõs-sa'kke, koon mij vuei'nnep. Rasism da vâjjõs-saagg vaiktõõzzid sä'mmlaid jiâ tu'tk'ked tarbbsânji da täujja valdia lää'jj jiâ toobdâst vâjjõs-saagg, kää'tt kuâsttai stereotypiain, mäddvuõiggâdvuõđin, jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõđin de kulttuurlõõ'zzin da kiõllõõ'zzin vuõiggâdvuõđin. Rasism sä'mmlai vuâstta räa'jat nuõri haal vuässõõttâd ä'rbbvuõđlaid da ââ'nned kulttuur jie'll'jen.

Leä'p pe'cclõõžžâst vâjjõs-saagg seu'rrjõõzzin. Puä'žžhâiddai ko'lle vâjjõs-saagg vä'lddnaroo'dest leša ä'kked kâ'l še mij jii'jjen õhttõzsteen. Puä'žžhâiddji kõskkvuõđâst liâ pâjnam jii'jjes hiâvtem loogg. Vâjjõs-saakk vuâtt jââ'dted še žee'vti mue'kkummša. Puä'žžhâiddai liâ teivvam pãã'les tãimast čârstummuž. Taarbšep še lââ'ss škooultõõzz žeevaidâhtrid, kook hoi'dde puâccjam le'be lammšõõvvâm puõccid.

“Korona lij vaiktam säa'mkiõl âânmmõ'sše, gu jeä'p leäku vuäinnam taaurõõžžeen kue'htten ee'k'ken. Me'st lij ä'kked kuei'meen.”

Mee'st lij vuõiggâdvuõtt puõ'ttiägga da ton âlgg lee'd jii'jjen -nallšem. Lij vääžnai, što mee'st liâ arena da õhttsaž noorõõttmõõžž, ko'st vuei'ttep mainsted ääi'jpoddsain aa'sšin da äâ'blkâ'sttd õhttsaid juu'rdid. Tãk noorõõttmõõžž liâ vääžnai mij puõ'ttiägga da nuõri pue'rrvuäittmõ'sše. Mä'htt ju'n leä'p tuõttâm koronapandemia poodd: jouddâp hiâlpeld jee'res ärra kuei'msteen valdiai tââimast. Oõlgtep tââimaid puõ'ttiäi'j väärast, što nääi't ij teänab kiâv ni kuä'ss. Mä't-a säärnaim aalgâst: leä'p õhtt meer neellj valdia se'st. Jeä'p uu'd valdiaraajid rä'tk'ked mi'jjid.

Jeällâs Säa'mjânnam! Live Sápmi! Leve Sápmi! Eläköön Sápmi!